

Oponentský posudek bakalářské práce

Matouš Haicl – Rozvrh a vrženost, volní a ne-volní. Povaha lidské svobody mezi Heideggerem a Ricoeurem

Ústav filosofie a religionistiky, FFUK, květen 2015

Hlavní otázka bakalářské práce Matouše Haicla zní: „kde končí lidská svoboda“ (6). Autor si je dobře vědom, že taková otázka se neobejde bez bližšího určení pojmu svobody, a sám je velmi brzy nabízí:

„Svoboda, jak já jí rozumím, je možnost člověka určovat sám sebe v čase. Ona schopnost, která nám tuto svobodu umožňuje a díky které nejsme určováni pouze vnějšími silami, na které bychom neměli žádný vliv, je naše vůle.“ (6)

Na tomto místě se čtenář může ptát, zda autoři, jejichž díla bakalářská práce zkoumá (Heidegger a Ricoeur), chápou svobodu podobně, jak jí rozumí Matouš Haicl. Podle něj je svoboda svobodou volby (možností určovat sebe sama v čase), která předpokládá vůli jako základní schopnost určovat sebe (tedy nenechat se určovat vnějšími vlivy).

Z této úvodní expozice vyplývá rozvržení celé práce. Její autor se chce věnovat: „předělu mezi tím, co do naší svobody spadá, a tím, co naopak naši svobodu omezuje a co musíme přijmout jako danost.“ (6). Matouš Haicl se domnívá, že může Heideggerovo *Bytí a čas* a první svazek Ricoeurovy *Filosofie vůle* číst jako srovnatelné příspěvky k jedné a téže otázce. Chápe pak Heideggerovy pojmy rozvrh a vrženost jako analogické k pojmům volní a ne-volní moment: v obou případech jde o rozdíl mezi daností, která se vymyká svobodě, a svobodou. Největší problém celé práce spatřuji v této úvodní expozici problému, která není nutně mylná, ale může zastírat hlubší rozdíly mezi zkoumanými autory, a to především v pojetí svobody.

Matouš Haicl podrobně referuje o relevantních úvahách *Bytí a času* (kap. 2, 8-20) a *Filosofie vůle I* (kap. 3, 24-44). Jeho referát je značně extenzivní, a místy velmi těsnou parafrází textu, která se od vlastního tématu práce nejednou dosti vzdálí. Zejména v případě *Filosofie vůle I* má příslušná kapitola charakter spíše relativně podrobného výtahu z celé knihy než intenzivního sledování dílčího tématu.

Při výkladu Heideggerova *Bytí a času* se Matouš Haicl snaží doložit, že vrženost je třeba chápat jako to, co „vyjadřuje nevolní podmínky naší existence“, zatímco rozvrh je „vlastní doménou svobody“ (16). Nejsm si jist, zda tím nedochází k posunu oproti Heideggerově pojetí. Sám autor ukazuje, že určitá nálada, která nám odhaluje naši vrženost (fakticitu), nám „odemyká bytí ve světě“ vůbec (15). Například strach má velmi komplexní strukturu: ukazuje jsooucn, jehož se bojíme, a sice jakožto hroživé či nebezpečné (nebezpečně blízké), a zároveň nám odhaluje naše vlastní bytí jako nyní ohrožené (a snad i usilující o uniknutí hrozbě). Celek takového chování či spíše rozumění zahrnuje jak vrženost, tak rozvrhování (vztah k možnostem). Můžeme však bez dalšího stanovit, jak to navrhuje Matouš Haicl, kde končí vrženost a kde začíná rozvrh, a jedno prohlásit za omezení svobody, druhé za „vlastní doménu svobody“?¹ A dále: je třeba chápat svobodu jako svobodu vůle, jako možnost volit? Nepracuje Heidegger se širším pojetím svobody, do něhož spadá i možnost přijmout určité nezvolené možnosti, v nichž jsme se ocitli (např. příslušnost k určité tradici)?

Ve svém výkladu Ricoeurovy *Filosofie vůle I* Matouš Haicl i nadále sleduje svůj projekt rozhraničení oddělující to, co spadá do svobody, od daností, které se svobodě vymykají a představují její omezení. Ricoeur zde rozlišuje dvě oblasti „ne-volního“ momentu, a sice

¹ Abych uvedl jeden příklad: domnívám se, že je chybou chápat „Lastcharakter des Daseins“ (základní rys pobytu, totiž že je pro daného jednotlivce „břemenem“) výlučně jako součást fakticity, jako danost stojící mimo vliv naší svobody (15, 45). Jistě, tento rys – existence jako břemeno – je odhalován v určité náladě, ale existence má tento rys jen díky tomu, že je neuzavřená, možná. Je náročná nikoli (jen) proto, že nějak fakticky byla, ale proto, že pobytu „jest býtí“ (zu sein haben).

relativní a absolutní. Mezi ne-volní momenty, které jsou relativní (tedy nejsou zcela mimo působnost vůle), patří například motivy, o něž se opíráme při rozhodování, ale i různé aspekty tělesného pohybu (preformované dovednosti, návyky apod.), bez nichž bychom žádné rozhodnutí nemohli uskutečnit. Pro práci M. Haicla je charakteristické, že tyto příklady ne-volního momentu popisuje spíše jako meze, a nikoli zároveň jako nezbytné podmínky naší svobody. Viz např. str. 25: „Jedním z hlavních ne-volních momentů limitujících naši svobodu je pro Ricoeura naše vlastní tělo.“ (25). Jde však pouze o omezení svobody? Vždyť i sám Ricoeur, jak M. Haicl správně podotýká, chápe tělo a tělesný pohyb jako orgán vůle. Nejde tedy *pouze* o meze, ale zároveň o *podmínky* svobodného jednání, které by mimo tyto podmínky nemělo žádný srozumitelný smysl (jako jej nemá např. rozhodnutí postrádající jakýkoli motiv).

V závěru své práce (kap. 4, 45-52) se Matouš Haicl dostává k srovnání představených nauk o svobodě. Přesně vystihuje některé zřetelné a velmi zajímavé odlišnosti obou koncepcí. Například odlišné chápání ztráty svobody (u Heideggera upadlost, u Ricoeura zotročení vášněmi, znevůli vůle, 46-49) či odlišné pojetí smrti (50n.). V zásadě však práce spatřuje významné analogie mezi „vržeností“ u Heideggera a „ne-volním momentem“ u Ricoeura. Dokonce navrhuje chápat Ricoeurovu detailní analýzu různých forem ne-volního momentu jako artikulovaný a konkrétní výklad něčeho, co u Heideggera zůstalo dosti vágní a neurčité (46). Máme-li provést takové propojení uvedených dvou koncepcí, musíme nejprve zjistit, zda mluví o tomtéž. Nechápe však Heidegger pod pojmem „svoboda“ něco jiného než Ricoeur, který jistě má na mysli svobodu vůle (vyložené za pomoci fenomenologické teorie intencionality), tedy svobodu volby? Je jen příznačné, že Ricoeur explicitně odmítá spojovat zkušenost úzkosti se svobodou.² Naopak Heidegger odlišuje volnost či uvolněnost (*Freisein*) od svobody (*Freiheit*, 47n.). Není to doklad hlubšího rozdílu obou koncepcí?

Dovolím si závěrem shrnout své námítky.

1. Mám pochybnosti o tom, zda lze skutečně oddělit fakticitu (u Heideggera) od rozvrhu a prohlásit ji za mez lidské svobody, zatímco rozvrh za doménu svobody.
2. Nemyslím, že Heideggerův pojem svobody je bez dalšího srovnatelný s Ricoeurovým. U Heideggera svoboda není pouze vztažena k možnosti volit, ale je i způsobem, jak se vztahujeme k již danému (k vlastní minulosti), jak si to v určitém výkladu osvojujeme. Heidegger sám takový vztah označuje jako „opakování možnosti“.
3. Abychom mohli rozhodnout výše uvedenou otázku, bylo by navíc zapotřebí zřetelně vyložit rozdíl mezi „*Freiheit*“ a „*Freisein*“ u Heideggera.
4. Při výkladu relativního ne-volního momentu (u Ricoeura) jsou jeho jednotlivé formy nejednou ztotožněny s omezením svobody. Jde však zároveň o podmínky svobody, tedy nelze je pojmut za něco vůči svobodě vnějšího.

Práce Matouše Haicla je pečlivě napsaná, bez vážnějších jazykových chyb (opakuje se chybné skloňování osobních a přívl. zájmen). Nadbytečně velká část textu je věnována referování primárních pramenů. Relativně málo pasáží je vyhrazeno tázání po filosoficky významných, a pro tuto práci klíčových rozlišeníh. Navrhuji hodnotit ji jako **velmi dobrou**.

V Praze, 19. května 2015
Jakub Čapek

² Viz např. *Filosofie vůle I*, str. 76: „Považuji za úplný omyl spojovat zkušenost svobody se závratí a strachem. Zkušenost vykonávané svobody je prosta úzkosti.“